

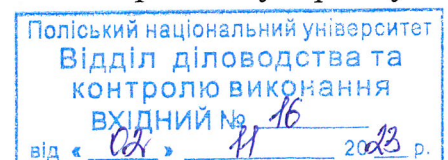
ВІДГУК
офіційного опонента на дисертаційну роботу
КОМОРНОЇ ОКСАНИ МИХАЙЛІВНИ
«Організаційно-економічні засади розвитку ринку екосистемних послуг
лісового господарства»,
подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії за
спеціальністю 051 – «Економіка»
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми дослідження

Державною стратегією управління лісами України до 2035 року визначено необхідність забезпечення балансу між екологічними, економічними та соціальними функціями ведення лісового господарства. Сучасне збалансоване (стале) лісогосподарювання пов'язане з еколого-економічним регулюванням процесів ефективного використання екосистемних послуг лісів. Досвід лісокористування країн Євросоюзу свідчить, що значні перспективи розширення економічного простору лісового господарства та активізації ринкових трансформацій пов'язані з капіталізацією потенціалу екосистемних лісових послуг. Це обумовлює необхідність формування ринку екосистемних послуг в межах лісового господарства. Розвиток ринку екосистемних послуг потребує відповідного організаційно-економічного забезпечення у форматі еколого-економічних механізмів та інструментів оцінки ефективності надання та компенсації таких послуг з метою збереження та відновлення функцій лісових екосистем.

І тут варто зауважити, що не дивлячись на велику кількість наукових праць щодо інституціонального та організаційно-економічного забезпечення розвитку ринку екосистемних послуг у лісоресурсній сфері, ця проблематика залишається недостатньо вирішеною.

З вищезазначених позицій, дисертаційна робота Коморної Оксани Михайлівни «Організаційно-економічні засади розвитку ринку екосистемних послуг лісового господарства», яка присвячена обґрунтуванню теоретико-методологічних підходів та науково-практичних рекомендацій щодо формування організаційно-економічного забезпечення розвитку ринку

екосистемних послуг лісів, представляє собою цінне наукове дослідження, чим і визначається її актуальність, наукове і практичне значення.

Здобувачка релевантно визначає мету дисертаційного дослідження, яка полягає у концептуалізації теоретико-методичних підходів та обґрунтуванні практичних рекомендацій щодо організаційно-економічного забезпечення розвитку ринку екосистемних послуг лісового господарства.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до основних напрямків державної політики України в галузі охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів та важливих міжнародних угод і резолюцій у згаданій сфері, зокрема Основними засадами стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року, Державної стратегії управління лісами України до 20235 року, Порядку денного в галузі сталого розвитку на період до 2030 року, Декларації XIV Світового лісового конгресу.

Варто зазначити, що вибрана і розроблена тема пов'язана з пріоритетними напрямками навчально-наукових досліджень Поліського національного університету.

Основні наукові положення, висновки і пропозиції, що сформульовані в дисертації, їх новизна, ступінь достовірності та обґрунтованості

Ознайомлення зі змістом опанованої дисертаційної роботи, опублікованих її автором наукових праць дозволяє визначити основні наукові положення, висновки і пропозиції, які сформульовані дисертанткою самостійно, характеризуються науковою новизною і відображають особистий внесок у теоретико-методичні положення економіки природокористування щодо концептуалізації теоретико-методичних підходів та обґрунтуванні практичних рекомендацій щодо організаційно-економічного забезпечення розвитку ринку екосистемних послуг лісового господарства.

Наукова новизна роботи відображена у ряді теоретичних узагальнень, методичних рекомендацій та практичних пропозицій щодо формування організаційно-економічного забезпечення формування та розвитку ринку екосистемних послуг лісів.

Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (181 найменування) і додатків (на 22 сторінках). Основний текст дисертації викладено на 160 сторінках, містить 25 рисунків, 25 таблиць.

У першому розділі « Теоретико-методичні основи розвитку екосистемних послуг лісового господарства» дисертанткою встановлено, що джерелом екосистемних послуг лісового господарства є природний капітал та функції лісових екосистем. При цьому процеси та явища в екосистемі можуть розглядатися в якості функцій екосистем, які в сукупності визначаються станом довкілля й біорізноманіттям. За результатами аналізу теорії екосистемних послуг, а також різних підходів зарубіжних і вітчизняних авторів до визначення поняття «екосистемні послуги» визначено змістовну сутність поняття «екосистемні послуги лісового господарства» як сукупність благ, які отримує суспільство від реалізації екосистемних функцій лісового господарства, що формуються внаслідок лісогосподарської діяльності та використання природних властивостей лісових екосистем, а також удосконалено класифікацію екосистемних послуг лісового господарства. У даному розділі дисертанткою також запропоновано ринок екосистемних послуг лісового господарства розуміти як систему, де взаємодіють агенти, формуючи два основні чинники ринку – попит на екосистемні послуги та його пропозицію в межах спроможності лісових екосистем та розвиток ринку екосистемних послуг лісового господарства базувати на процесно-функціональному підході. З урахуванням аналітичних узагальнень запропоновано алгоритм та методичний інструментарій оцінювання ефективності надання екосистемних послуг лісового господарства. Окрім цього, запропонований методичний підхід до оцінювання ефективності надання екосистемних послуг лісового господарства враховує рівень використання сировинних, регулювальних, рекреаційних та підтримувальних функцій лісових екосистем, що дозволить приймати оптимальні управлінські рішення щодо ведення лісового господарства, розвитку зеленого туризму та впроваджувати системи екологічного менеджменту, який є однією із основних складових сталого розвитку.

У другому розділі «Аналіз сучасного стану та діагностика проблем розвитку ринку екосистемних послуг лісового господарства в Україні» авторкою проаналізовано основні показники екосистемних послуг лісового

господарства Житомирської області та індикатори ефективності їх надання за сировинними, регулювальними, рекреаційними та підтримувальними функціями. У даному розділі встановлено, що всі лісові насадження мають потенціал виконувати захисні функції, пов'язані з ґрунтами і водними ресурсами, показники лісистості та безпосередньо площі захисних лісів опосередковано ілюструють показники використання регулювальних функцій лісів. На основі розробленого методичного підходу проведено оцінювання ефективності надання екосистемних послуг в лісогосподарських підприємствах Житомирської області. Здійснено ранжування цих підприємств за рівнями ефективності надання екосистемних послуг. Визначені основні проблеми нерозвиненості ринку екосистемних послуг лісового господарства та обґрунтовано першочергові заходи нормативно-правового забезпечення розвитку ринку екосистемних послуг лісового господарства.

У *третьому розділі* «Напрями організаційно-економічного забезпечення розвитку ринку екосистемних послуг лісового господарства» дисертанткою за результатами ранжирування лісогосподарських підприємств Житомирської області за рівнем ефективності надання екосистемних послуг у лісовому господарстві запропоновано сценарії їх розвитку, а також згрупування усіх інструментів регулювання та розвитку ринку екосистемних послуг лісового господарства залежно від фінансово-організаційного рівня управління такими послугами (від глобального до рівня окремого підприємства). У даному розділі авторкою визначено, що одним з найбільш ефективних інструментів балансування інтересів учасників ринку екосистемних послуг у лісовому господарстві, а також шляхів залучення інвестицій у розвиток екосистемних послуг лісогосподарської галузі є державно-приватне партнерство, а також обґрунтовано структурно-логічну схему державно-приватного партнерства в сфері надання і реалізації екосистемних послуг лісогосподарської галузі. На основі «теорії ігор» та побудови математичної моделі взаємодії суб'єктів ринку екосистемних послуг лісового господарства можливими науковими методами розраховано взаємну вигоду державно-приватного партнерства, доведено необхідність враховувати особливості та ключові переваги їхньої поведінки, що зрештою приведе до формування компромісних рішень в системі екологічного менеджменту та забезпечення сталого лісокористування. Зокрема, запропоновано новий компенсаційний інструмент в системі торгівлі

викидами – сертифікат-дозвіл на поглинання вуглецю лісами. Удосконалений інструментарій дозволить запровадити нові форми платежів та фінансові схеми взаємовідносин продавців та покупців екосистемних послуг.

Структура дисертації логічна, матеріал викладено послідовно, відповідно меті та завданням дослідження.

Розроблені і запропоновані здобувачем теоретико-методичні засади та практичні рекомендації щодо організаційно-економічного забезпечення розвитку ринку екосистемних послуг лісового господарства містять наступні елементи наукової новизни:

– обґрунтовано сутнісно-змістовну основу поняття «екосистемні послуги лісового господарства» як сукупності благ, які отримує суспільство від реалізації екосистемних функцій лісового господарства, що формуються внаслідок лісгосподарської діяльності та використання природних властивостей лісових екосистем (с. 32-36);

– запропоновано структурно-функціональний підхід до формування організаційно-економічного механізму розвитку ринку екосистемних послуг лісового господарства, що передбачає систематизацію принципів, функцій та елементів цього механізму у межах чотирьох взаємопов'язаних блоків: інституціональний, аналітичний, забезпечувальний та результативний (с. 55-65);

– удосконалено методичний підхід до комплексної оцінки ефективності надання екосистемних послуг лісового господарства, що базуються на ринковій вартості основних компонентів цих послуг та передбачає застосування інтегрального індексу, який характеризує рівень використання потенціалу лісових екосистем (с. 66-79);

– поглиблено інструментарій стратегічного планування розвитку ринку екосистемних послуг лісового господарства, який, на відміну від існуючих, передбачає застосування адаптивних стратегій залежно від сценарію розвитку ринку екосистемних послуг відповідно до рівня ефективності надання цих послуг (с. 128-143);

– удосконалено систему платежів за екосистемні послуги лісового господарства, які дають можливість через компенсаційний інструментарій (сертифікат на поглинання) запровадити нові форми платежів та фінансові схеми взаємовідносин продавців і покупців екосистемних послуг (с. 169-174).

Важливо засвідчити, що теоретичні положення, висновки та практичні рекомендації, які викладені у дисертації, розкрито й обґрунтовано на засадах теорії сталого розвитку, економіки лісового господарства, економіки природокористування, теорії фінансового управління. Зміст дисертації свідчить, що достатня увага дисертанткою була приділена вивченню наукових напрацювань зарубіжних і вітчизняних вчених з проблематики оцінки екосистемних послуг лісів та формування ринку цих послуг.

Методологічною основою дисертаційного дослідження є загальнотеоретичні методи наукового пізнання, фундаментальні положення та принципи економіки лісового господарства. Для виконання поставлених у роботі завдань використовувалися такі методи наукових досліджень: монографічний; абстрактно-логічний; системно-структурний; порівняльного аналізу і групування; програмно-цільовий; кореляційно-регресійного аналізу; теорії ігор. Інформаційну основу дослідження становлять вітчизняні, міжнародні законодавчі та нормативні акти у сфері економіки лісового господарства, офіційні матеріали і звіти Державної служби статистики України, Державного агентства лісових ресурсів України, Міністерства економіки України, Житомирського обласного управління лісового та мисливського господарства, а також методичні рекомендації наукових установ, інші літературні джерела, інформація з інтернет-ресурсу, матеріали власних досліджень автора.

Новизна отриманих наукових результатів дослідження підтверджена відповідною апробацією на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, в якій поглиблено теоретико-методичні підходи та обґрунтовані практичні рекомендації щодо організаційно-економічного забезпечення розвитку ринку екосистемних послуг лісового господарства. Це дало змогу сформулювати практичні положення, висновки та пропозиції, які свідчать про вирішення завдань дисертаційного дослідження відповідно до його мети. Узгодження об'єкту і предмету дослідження, мети і завдань, коректне використання автором методів наукового пошуку стало підґрунтям отримання результатів, які містять наукову новизну та мають практичне значення. Структура дисертації відповідає меті і завданням дослідження, а виклад його результатів здійснено на належному теоретичному та методичному рівнях.

Усе вищевикладене свідчить про достатню обґрунтованість та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження.

Наукове та практичне значення результатів дослідження

Наукове та практичне значення сформульованих автором у дисертації теоретичних положень, висновків і рекомендацій полягає в тому, що вони можуть стати основою для формування організаційно-економічного забезпечення розвитку ринку екосистемних послуг лісів.

Одержані наукові результати, практичні висновки й рекомендації у вигляді теоретико-методичних підходів до формування організаційно-економічних механізмів та фінансових інструментів до надання лісовим господарством екосистемних послуг різним галузям економіки та соціальної сфери дозволять підвищити ефективність лісогосподарювання та якість життєдіяльності населення.

Результати досліджень автора щодо оцінювання ефективності надання екосистемних послуг у лісовому господарстві використано Державним агентством лісових ресурсів України при розробці пропозицій до проекту Державної стратегії управління лісами України до 2035 року (довідка від 26.01.2023). Науково-методичні підходи та рекомендації автора щодо функціонування ринку екосистемних послуг в системі фінансового забезпечення лісового господарства були використані у діяльності Житомирського обласного управління лісового та мисливського господарства при підготовці пропозицій до низки нормативно-правових актів (довідка від 23.08.2019 № 01-3/582), Чернігівського обласного управління лісового та мисливського господарства при підготовці пропозицій до низки нормативно-правових актів (довідка від 28.08.2022 № 01-3/431). Низку науково-методичних рекомендацій автора щодо стратегічного планування розвитку ринку екосистемних послуг лісового господарства прийнято до впровадження в діяльності лісогосподарських підприємств: ДП «Житомирське лісове господарство» (довідка від 27.02.2019 № 149), ДП «Коростишівське лісове господарство» (довідка від 05.03.2019 № 240) та Філії «Баранівське лісомисливське господарство» ДП «Ліси України»

(довідка від 24.02.2023 № 105) під час реалізації заходів щодо підвищення ефективності використання екосистемних функцій лісового господарства.

Теоретичні розробки дисертаційного дослідження використовуються у навчальному процесі Поліського національного університету при викладанні таких дисциплін: «Стратегія підприємств», «Економіка підприємств» та «Економіка природокористування» (довідка від 08.03.2023 № 331/01-17).

Повнота викладу основних результатів в опублікованих працях

Результати досліджень, які покладено в основу дисертації, у повній мірі відображені у 17 наукових працях загальним обсягом 6,5 ум. друк. арк. (автору належить 5,3 ум. друк. арк.), з них 8 праць, в яких опубліковано основні результати дослідження, у т.ч. 1 стаття у періодичному науковому виданні, проіндексованому у базах даних Web of Science Core Collection, 7 – у наукових фахових виданнях України та 9 наукових праць, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації. Наявні публікації повністю відображають новизну наукових досліджень та висновки і пропозиції, що обґрунтовані в дисертаційному дослідженні. Вимоги МОН України щодо необхідної кількості статей у наукових фахових виданнях дотримано.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності

У дисертаційній роботі відсутні порушення академічної доброчесності. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів містять посилання на відповідне джерело.

Дискусійні положення дисертаційної роботи та критичні зауваження

В цілому, позитивно оцінюючи наукове та практичне значення одержаних дисертантом результатів, слід виділити й ряд дискусійних положень та зауважень:

1. У першому розділі дисертації здобувачка ретельно аналізує сутнісно-змістовну основу екосистемних послуг, досліджує процеси класифікації та оцінки екосистемних послуг, а також особливості ринку та організаційно-економічні механізми забезпечення розвитку цих послуг. Однак, у роботі

слід було б більше висвітлити зарубіжний досвід щодо організаційно-економічних механізмів надання екосистемних послуг лісів окремим галузям економіки, домогосподарствам, а також окреслити існуючі системи відповідних платежів.

2. У дисертації достатньо обґрунтовано запропоновано структурно-функціональну схему організаційно-економічного механізму розвитку екосистемних послуг лісового господарства (с.61, рис. 1.7, підрозділ 1.2). Але, доцільно було б більш системно розкрити зміст визначених складових з точки зору їх змістовного наповнення для обґрунтування практичної її реалізації (підрозділ 1.2).

3. При визначенні індикаторів оцінювання ефективності надання екосистемних послуг, бажано було б більш докладніше та інформативно зупинитися, безпосередньо, на оцінці відповідних вагових коефіцієнтів, оскільки вони значною мірою впливають на кінцевий результат (с. 75-76, підрозділ 1.3).

4. У дисертації на основі розробленого методичного підходу проведено оцінювання ефективності надання екосистемних послуг в лісогосподарських підприємствах Житомирської області (розділ 2). Здійснено ранжування цих підприємств за рівнями ефективності надання екосистемних послуг (с. 109-111), щоб виявити проблемні аспекти управління залежно від елементів лісогосподарської діяльності. На наш погляд, необхідно було узагальнено окреслити проблемні аспекти екосистемного управління лісами в цих лісових господарствах, і таки чином, посилити практичну значимість дослідження.

5. У підрозділі 3.3 «Удосконалення системи платежів за екосистемні послуги лісового господарства» бажано було навести систему лісівничо-екологічних показників, на основі яких визначають розмір платежів за екосистемні послуги лісового господарства (зокрема, в агролісомеліорації, наприклад, приріст врожайності сільськогосподарських культур, у водному господарстві - приріст ґрунтового стоку).

Проте, відмічаючи певні зауваження та дискусійні моменти наукового дослідження, варто зазначити, що вони суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку даної дисертації, виконаної в цілому на достатньо високому науковому рівні.

Загальний висновок

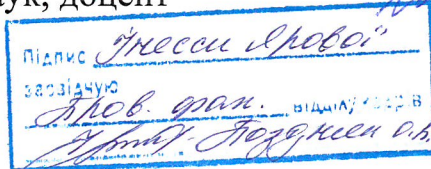
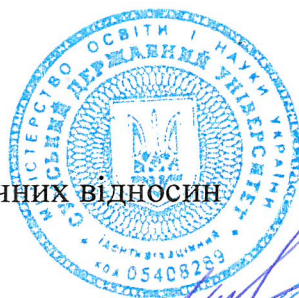
Дисертаційна робота Коморної Оксани Михайлівни «Організаційно-економічні засади розвитку ринку екосистемних послуг лісового господарства» є самостійною, завершеною науковою працею, яка вирішує наукове завдання щодо організаційно-економічного забезпечення розвитку ринку екосистемних послуг лісового господарства.

Тематика дисертаційного дослідження відповідає пріоритетним напрямкам державної політики України та науковим програмам глобального, національного та регіонального значення. Тема дисертаційного дослідження є актуальною. Основні наукові положення, отримані результати, пропозиції та висновки характеризуються новизною, теоретико-методологічним та практичним значенням, а також достатнім обґрунтуванням. Зміст дисертації повністю розкриває і відповідає темі, за якою виконувалася робота, меті і поставленим завданням. За змістом і якістю оформлення робота відповідає всім вимогам рівня наукової кваліфікації здобувача, що зазначені у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12.01.2022 р. № 44.

Вищезазначене дозволяє констатувати, що автор дисертаційної роботи, Коморна Оксана Михайлівна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент:

доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Сумського державного університету
кандидат економічних наук, доцент

Інесса ЯРОВА